

לפרשת ויחי – תשע"ד

חזונו של יעקב

אריאל טוכפלד

שאלה שמעניין לעסוק בה נוגעת לקשר המיוחד שהיה בין יעקב לבנו יוסף. מבין כל האחים, אהב יעקב את יוסף מכל אחיו, כפי שמעידה על כך התורה. הקשר הזה, שנאלץ להיקטע בגלל מכירת יוסף למצרים, חוזר למרכז המיקוד במידה מסוימת גם בשנות מגוריהם בארץ מצרים.

מצד אחד, יוסף לא מאפשר ליעקב לגור בארמונו ולהיות לידו באופן קבוע. יתכן שהסיבה לכך היא שאין לו את הרשות והיכולת לעשות זאת. מצד שני, יוסף מגיע ליעקב פעמיים, מקבל את ברכתיו שמיועדו רק לו ולבניו, ואף זוכה להיחשב הבכור במשפחת בני יעקב, בכך שזוכה בנחלה כפולה עבור שני בניו.

התוכן של שני המפגשים של יוסף אצל יעקב שונה מאוד אחד מהשני. במפגש הראשון היוזם הוא יעקב, והוא אומר משביע אותו שיקבור אותו במערת המכפלה בארץ כנען. את המפגש השני יוזם יוסף, לאחר ששמע שאביו חולה, והוא מביא איתו את מנשה ואת אפרים בניו. במהלך המפגש נושא יעקב בפני יוסף נאום שמשלב בין ההיסטוריה של משפחתו של יעקב לבין העתיד הצפוי:

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-יוֹסֵף, אֵל שְׂדֵי נְרָאָה-אֵלֵי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיְבָרֶךְ אֹתִי. וַיֹּאמֶר אֵלֵי, הֲנִי מִפְּרֶךְ וְהִרְבִּיתִּי, וַנִּתְּתִיךָ לְקֹהֵל עַמִּים, וַנִּתְּתִי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיךָ אַחֲזֵת עוֹלָם. וְעַתָּה שְׁנֵי-בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַד-בָּאֵי אֵלַיךָ מִצְרַיִם לִי-הֵם, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהִיוּ-לִי. וּמִוֹלְדֹתֶיךָ אֲשֶׁר-הוֹלְדֶת אַחֲרֵיהֶם לְךָ יְהִיוּ, עַל שֵׁם אַחֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנִחְלָתָם. וְאֲנִי בָבֹאִי מִמִּצְרָיִם, מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ, בְּעוֹד כְּבָרְת-אֶרֶץ לְבֵא אֶפְרַתָּה, וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַתָּה, הוּא בֵּית לְחָם. בְּרַאשִׁית מַח, ג-ז

יש בנאום יעקב בליל נושאים: תחילה הוא מזכיר את ההתגלות של ה' אליו בארץ כנען, שבירך אותו שיפרה וירבה, לאחר מכן מזכיר את שני בניו של יוסף שנולדו בארץ מצרים ומברך אותם שהם יהיו עבורו כמו בניו, בדרך אגב הוא מזכיר את האפשרות שיוסף יביא בנים נוספים, ואז הם ייקראו על שם נחלת אחיהם. לבסוף, הוא מזכיר את אמו של יוסף, רחל, שמתה בדרך, ואת העובדה שהוא קבר אותה בדרך אפרת ולא במערת המכפלה, ואף לא בתוך העיר.

רש"י מסביר את הקשר בין הנושאים כך: בגלל העובדה שה' בירך אותו שיפרה וירבה, וייתן אותו לקהל גוים, הבין יעקב שעתידים להיות לו עוד בנים חוץ מבנימין. "וקהל גוים – הרי שנים לבד בנימין, ושוב לא נולד לי בן, למדני שעתיד אחד משבטי להיחלק, ועתה אותה מתנה אני נותן לך" (רש"י, בראשית מח, ד). לכן מיד לאחר מכן מופיעה הקביעה שאפרים ומנשה הם כמו ראובן ושמעון, כלומר מבן אחד – יוסף, יהיו שני שבטים. איך כל זה מתקשר לפטירת רחל? את הפסוק האחרון מסביר רש"י בכך, שיעקב ידע שיתכן שיוסף כועס על אביו על כך שקבר את רחל בדרך אפרת, ולא במקום הראוי לה יותר. הכעס הזה יכול לגבור, אם נעשה את ההשוואה בין כך שיעקב לא הולך את רחל עד לחברון, ואילו הוא מבקש מיוסף שיוליך אותו ממצרים עד לארץ כנען, מרחק הגדול פי כמה. לשם כך הוא מזכיר את קבורת אמו של יוסף בנאומו.

למעשה, יש פה חיבור בין שני המפגשים בין יעקב ליוסף. בפעם הראשונה הוא, כזכור, ביקש מיוסף שיקבור אותו בארץ כנען, ובפעם השנייה מבקש לשכך את הכעס שיתכן ויוצר בגלל

הבקשה הזו. הקושי בהסבר זה הוא, שאין שום קשר בין שתי השיחות של יעקב עם יוסף. אמנם שתיהן היו בשנת פטירתו של יעקב, אך יכול להיות שעבר זמן רב בין שני המפגשים. מדוע אם כן פתאום עכשיו, באמצע שיחה שעוסקת בירושה, מדבר יעקב על משהו שהוזכר בשיחה הראשונה של שניהם? הקישור בין הנושאים מתבקש, אך אינו קיים. רס"ג מסביר את העניין אחרת, ושופך אור חדש על הקשר המיוחד בין יעקב ליוסף. את הדברים ראיתי בדבריו של הרב סמט.

הסיבה בגללה יעקב מזכיר כעת את אמו של יוסף, היא בגלל שזהו המשך ישיר לנושא שמעליו, ואינו קשור כלל לבקשתו שיקבור אותו במערת המכפלה. יעקב סיפר ליוסף על הברכה שהוא קיבל בבית אל. ה' הבטיח לו שיפרה וירבה, והבנת הנבואה היא ליותר מבן אחד. הבעיה היא שלאחר הברכה נולד בנימין בלבד, ובעת לידתו מתה רחל. כעת, לא נותרה ליעקב אישה שתוכל להוליד לו ילדים נוספים. כמו את החלומות שחלם יוסף, גם את הנבואה הזו שמר בליבו יעקב. הוא חיכה לראות מהיכן יבואו הילדים הנוספים שהבטיח לו ה'. לאחר כמה שנים גם בנו יוסף נלקח ממנו, ולא רק שלא היה לו עוד בן, אלא שהוא אפילו שכל את אחד מבניו. ופתאום, לאחר שנים ארוכות, הוא מגלה שלא רק שיוסף חי, אלא שיש לו ממנו עוד שני נכדים. מבחינת יעקב לא היה צריך יותר מזה כדי שיבין את הסימן שמסר לו ה'. הוא הבין שהצאצאים הללו שאמורים היו להיוולד ממנו, בעצם נולדו מבנו. לכן, אפרים ומנשה הופכים לחלק בלתי נפרד משבטי בני ישראל. כעת מובן מדוע מזכיר יעקב גם את סיפור קבורתה של רחל. כל הסיבה בגללה נתן יעקב ליוסף את הכפלת שבטיו, נוצרה בגלל הסיפור ההיסטורי, שרחל מתה בדרך, וממילא לא יהיה מי שיוליד ליעקב בנים נוספים. בשל כך השתבשו לכאורה התוכניות של יעקב, ורק לאחר שנים רבות התברר באופן ברור למה התכוון ה' בהבטחתו שיפרה וירבה, וקהל גוים יצא ממנו.